

Архивен № 1

АРХИВНО ДЕЛО

ПАМЕТ И ПРИЕМСТВЕННОСТ

10 ГОДИНИ

специалност „Архивистика и документалистика“

в УниБИТ

ЗА БУКВИТЕ
ЗОПРЕМИНА

ПАМЕТ И ПРИЕМСТВЕННОСТ
10 години специалност
„Архивистика и документалистика“
в УниБИТ

Академично издателство „За буквите – О писменехъ“
София, 2022

Сборникът „Памет и приемственост. 10 години специалност „Архивистика и документалистика“ в УниБИТ“ е реализиран в рамките на проект „10 години Архивистика и документалистика в УниБИТ“, финансиран по Договор № ПЧФНП-2022-05/17.02.2022 г. по Наредба за условията и реда за оценката, планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художественотворческа дейност на Министерството на образованието и науката.

- © проф. д-р Боряна Бужанска, д-р Арсени Колев, д-р Антоний Станимиров, съставители, 2022
 - © проф. д-р Никола Аврейски, научен рецензент, 2022
 - © проф. Стефка Петкова, предговор, 2022
 - © д-р Ралица Йотова, дизайн на корицата, 2022
 - © Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, 2022
- ISBN 978-619-185-574-2

СЪДЪРЖАНИЕ

ПАМЕТ И ПРИЕМСТВЕННОСТ. 10 ГОДИНИ СПЕЦИАЛНОСТ „АРХИВИСТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА“ В УниБИТ.	9
<i>От съставителите</i>	

ВСЪПИТЕЛНИ ДУМИ. ЗАЩО АРХИВИСТИКАТА Е УНИВЕРСИТЕТСКА СПЕЦИАЛНОСТ?.....	13
<i>Стефка Петкова</i>	

Доклади

PARADIGMA ARCHIVORUM. МАКРОТРАНСФОРМАЦИЯ И ПЕРСОНАЛИЗАЦИЯ НА ОБРАЗОВАТЕЛНОТО ПРОСТРАНСТВО (БИБЛИОГРАФСКА И ИСТОРИОГРАФСКА ПРОСКОПИЯ).....	21
<i>Александра Куманова, Никола Казански, Николай Василев</i>	

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА АРХИВОЛОГИЯТА	33
<i>Евгений Сачев</i>	

НОВИ ТЕНДЕНЦИИ В ОБУЧЕНИЕТО НА АРХИВНИ СПЕЦИАЛИСТИ В УниБИТ	51
<i>Събина Ефтимова, Елена Савова, Таня Тодорова</i>	

ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА ПРОБЛЕМАТИКА В АРХИВНОТО ПОЗНАНИЕ (ОБРАЗОВАТЕЛНИ И ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ АСПЕКТИ).....	61
<i>Анна Кочанкова</i>	

УПОТРЕБА И ЗЛОУПОТРЕБА С АРХИВИТЕ В ДНЕШНИТЕ УЧЕБНИЦИ ПО ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИИ ЗА X КЛАС.....	73
<i>Тодор Мишев</i>	

ДОКУМЕНТИТЕ В УЧЕБНИЦИТЕ ПО ИСТОРИЯ НА РУСИЯ И СССР	88
<i>Катя Мишева</i>	

ОЩЕ ВЕДНЪЖ В ПОЛЗА НА КЛАСИЧЕСКИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЕН МОДЕЛ НА JOHN DEWEY – „УЧЕНЕ ЧРЕЗ ПРАВЕНЕ“. ОБУЧЕНИЕТО ПО АРХИВИСТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА В УниБИТ.....	101
---	-----

*Християн Атанасов, Мила Кръстева, Димитър Попов,
Събина Ефтимова*

ЗА МЯСТОТО НА БЪЛГАРСКИТЕ АРХИВИ В СЪВРЕМЕНОТО УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ.....	112
---	------------

Анка Игнатова

ОБУЧЕНИЕТО ПО СТАНДАРТИЗАЦИЯ В СПЕЦИАЛНОСТ „АРХИВИСТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА“ НА УНИБИТ – ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНАТА ИНФОРМИРАНост И КОМПЕТЕНТНОСТ НА СТУДЕНТИТЕ ..	128
---	------------

Росица Кръстева

СЪТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ НАУЧНИЯ АРХИВ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ И УНИВЕРСИТЕТА ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ОБУЧЕНИЕ НА СТУДЕНТИ	133
---	------------

Мила Кръстева

ИСТОРИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ И СВОБОДНИЯТ ИЗБОР НА ЗНАНИЯ ПО РЕЛИГИЯ В СПЕЦИАЛНОСТ „АРХИВИСТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА“	142
--	------------

Светла Шапкалова

МИСИЯТА НА СЪВРЕМЕННИТЕ АРХИВИ И НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ИНФОРМАЦИОННА ГРАМОТНОСТ В ОБЩЕСТВОТО	161
---	------------

Стефка Петкова

ЧАСТНИ АРХИВНИ СБИРКИ И ИСТОРИЧЕСКА РЕКОНСТРУКЦИЯ: ВЪЗМОЖНОСТИ, ВЪПРЕКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА	176
--	------------

Жоржета Назърска

АРХИВНИ ФОНДОВЕ И КОЛЕКЦИИ ОТ ДОКУМЕНТИ, СВЪРЗАНИ С ДЕЙНОСТТА НА НЯКОИ ОТ ПЪРВИТЕ ЧИТАЛИЩА В СТРАНАТА.....	199
---	------------

Венцислав Велев

УЧРЕЖДЕНСКИЯТ АРХИВ В СИСТЕМАТА НА АРХИВНОТО ДЕЛО	212
--	------------

Христиана Донова-Начева

ПРОБЛЕМИ, СВЪРЗАНИ С АНКЕТНО ПРОУЧВАНЕ НА УЧРЕЖДЕНСКИТЕ АРХИВИ НА ОБЩИНИТЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ.....	221
---	------------

Петя Стаменова

„SAPERE AUDE!“: „... NAM ET IPSA SCIENTIA POTESTAS EST“	232
<i>Доротея Валентинова</i>	
„АРХИВ НА БЪЛГАРСКИТЕ АРХИВИ“ – ЮБИЛЕЙНО И ДЕЛНИЧНО ЗА ПЪРВАТА ХРИСТОМАТИЯ ПО ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ АРХИВИ	239
<i>Калинка Анчова, Марияна Пискова, Милена Тодоракова</i>	
ЕВРЕЙСКИ КРЪЖОК ЗА ИЗКУСТВО – ПО ДОКУМЕНТИ, СЪХРАНЯВАНИ В ДЪРЖАВНИТЕ АРХИВИ	251
<i>Арсини Колев</i>	
ЕЛЕКТРОННО УПРАВЛЕНИЕ И ИНТЕГРИРАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ АРХИВИ В СЪВРЕМЕННАТА ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА. ВЪЗМОЖНОСТИ, ПРИОРИТЕТИ, ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И РИСКОВЕ.....	257
<i>Антоний Станимиров</i>	
ОПАЗВАНЕ И КОНСЕРВАЦИЯ НА АРХИВНИ ФОТОГРАФСКИ ДОКУМЕНТИ.....	268
<i>Искра Цветанска</i>	
ОТВОРЕН ДОСТЪП ДО ИЗТОЧНИЦИ НА НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ В ОБЛАСТТА НА АРХИВИСТИКАТА: НА ПРИМЕРА НА ДИРЕКТОРИЯТА ЗА ОТВОРЕН ДОСТЪП ДО СПИСАНИЯ (ДОАЈ).....	281
<i>Мими Тошева-Мазнева, Нели Нинова, Ирена Илиева, Надежда Томова, Димитрина Бояджиева, Димитър Димитров, Ангел Георгиев</i>	
IN MEMORIAM.....	294
РЕЦЕНЗИЯ.....	303

АРХИВНИ ФОНДОВЕ И КОЛЕКЦИИ ОТ ДОКУМЕНТИ, СВЪРЗАНИ С ДЕЙНОСТТА НА НЯКОИ ОТ ПЪРВИТЕ ЧИТАЛИЩА В СТРАНАТА

Венцислав Велев

*Университет по библиотекознание и информационни
технологии*

Резюме: Зараждането на читалищното дело и неговите първи проявления са важен момент от българската история. Сформирани в средата на 50-те години на XIX в. като културно-просветни средища, те бързо се превръщат в неотменна част от живота на българите и съдействат за напредък и повдигане на националното самочувствие. Читалищата в Свищов, Лом и Шумен, както и това в Истанбул (Цариград) полагат основите, върху които стъпват всички останали български читалища през годините. Тук се учредяват първите обществено достъпни библиотеки, изграждат се места за общуване и обмяна на виждания и идеи. Читалищата консолидират в себе си елита на българската нация от тези години. През годините се натрупва много голям по своя характер и обем документален материал, който се съхранява в различни архивохранилища в страната, както и в обособени колекции към някои по-големи читалищни библиотеки. Опазването му и проучването му е важна задача, която стои пред архивисти, историци и изследователи на читалищното дело. Това ще даде възможност да се проследят различни моменти от читалищната история, като същите бъдат подложени и на нужния анализ и оценка.

Ключови думи: читалища, архивни документи, Цариградско читалище

Въведение

Читалището е една от националните институции, които притежават не само дългогодишна история, но и са част от националната памет и културно-историческото ни наследство.

во. Още в зората на създаването си те са натоварени със задачата да работят за задоволяване културните потребности на населението по места. В изпълнение на тази си мисия читалищата оказват неоценима помощ на образованието, като подпомагат и този процес. И неслучайно тук се разкриват първите читални, формират се библиотечни колекции, започват да се съхраняват определени издания. Всичко това, както и обстоятелството, че читалища се разкриват в почти всяко едно българско населено място, способстват за натрупването на значителен по обем документален материал. В различни архивохранилища на страната се обособяват фондове на отделни читалища, в които се съхраняват редица документи, които разкриват отделни моменти, свързани с тяхното създаване и развитие. Документи се намират както в обособени институционални фондове, така и в личните такива, дарени от отделни обществени и политически личности. Представянето им дава една по-ясна и пълна картина не само за процесите по изграждане на читалищната мрежа в средата на XIX в., но и за духа на времето и обществените нагласи през тези години. Особено ценни документи за началото на читалищното дело се съдържат в Централния държавен архив (ЦДА) и Българския исторически архив в Националната библиотека (НБКМ-БИА). Такива откриваме и във фондовете на библиотеките към първите три читалища – в Свищов, Лом и Шумен. Пресата, записките, спомениите и дневниците на някои видни читалищни дейци също са важен източник на информация.

Методология на изследването

За изготвянето на настоящата статия е направено проучване на съдържанието на част от фондовете в посочените архивохранилища на страната. В резултат на това вниманието се спира върху направата на кратък обзорен историографски преглед на съдържанието на тези от тях, които съдържат информация по отношение изграждането и функционирането на първите три знакови читалища – в Свищов, в Лом и в Шумен. Акцент е поставен и върху фонда с документи, даващ информация за изграденото Цариградско българско читали-

ще, което за определен период от време се превръща в център на читалищното движение в страната. Целта е да се представи формирането на читалищната мрежа като важен елемент, свързан с отстояването на националната идентичност в условията на липса на самостоятелна държава, който е нужно да бъде задълбочено изследван и показан. Изводите са базирани на направен анализ на наличната изворова база.

Първите три читалища и тяхното начало в документи

Възникването на първите читалища в страната се осъществява през 1856 г. Почти едно след друго се основават читалищата в Свищов, Лом и Шумен. Запазените архивни документи разкриват стъпките, които съпътстват този процес. Съхранени са първите учредителни протоколи, записки от събранията, както и ръкописите на приетите програмни документи.

Читалището в Свищов

От запазените в архивите документи е видно, че през м. януари 1856 г. по идея на Емануил Васкидович, Георги Владикин, Христки Филчов и Александър Шишманов в Свищов се провежда събиране на единомишленици, които имат за цел да се сформира нов към този момент тип организация, която да обединява предимно представители на учителското съсловие, интересувачи се от миналото на Свищов и българския народ като цяло. На събранието, проведено на 30 януари 1856 г., присъстват 45 души, които единодушно приемат решението, че ще учредят сдружение, което да бъде наречено „Читалище с музеум“, или накратко „Читалище“. Определят като приоритет в своята дейност оформянето на място за четене на книги, списания и различна друга набавена литература, както и средище за срещи и провеждане на разговори между отделните дейци. Всичко това бива посочено в нарочно съставения учредителен протокол и устав, като последният носи името „Закон № 1 на родного българско читалища“. От текста в него достойнство стават основните идеи, обединили читалищните членове. Също така подробна информация дава и за присъствалите на първите събрания, както и взетите от тях решения. Мал-

ко по-късно подписаните документи биват отпечатани и по този начин стават не само достъпни, но и популяризират принципите на читалищната дейност. Текстът на устава бива публикуван и на страниците на някои от излизащите по това време вестници. Още в същата 1856 г. той излиза в бр. 49 на в. „Турция“. През 1869 г. Дунавската печатница в Русчук го издава като отделна книжка. Тя се разпространява и става едно от първите издания, които попълват обособяващите се библиотечни фондове впоследствие [3, с. 31–34].

Наличните документи, свързани с началните стъпки на читалищното дело в Свищов, са запазени както в оригинал, така и под формата на фототипни издания. Част от оригиналите се съхраняват в специална колекция към библиотеката на самото читалище. Там може да се видят отделни страници от водената летописна книга, която дава информация за взетите решения по време на проведени от учредителите първи събрания. Във фондовете на НБКМ-БИА се пазят най-много от оригиналните документи, представящи първите години от дейността на читалището. Особено ценна е протоколната книга на читалищното настоятелство, която започва подробно да се води от началото на 1869 г. Благодарение на нея може да се проследи дейността, насочена към стимулиране на образованието посредством организирането и провеждането на неделни училища, в които да се включат както деца, така и възрастни, които не са могли до този момент да се обучават.¹ Немалък брой документи се намират и във фондовете на Държавен архив – Велико Търново. Тук четем не само за първите стъпки на читалищното дело в Свищов, но и за изграждането на местните благотворителни дружества. Налични са писани на ръка летописни книги, писма и протоколи. Основният масив е свързан с документи от по-късен период – след 1908 г., когато на 20 юли с.г. двете основни от тях – Славянското ученолюбиво дружество „Св. св. Кирил и Методий“ и дружество „Просвещение“ (и двете основани през 1880 г.), се обединяват в едно, което се обявява за правопреемник на създаденото през 1856 г. първо читалище и приема името Ученолюбиво и просветително дружество (читалище) „Еленка и Кирил Аврамови“, преимену-

вано по-късно на Първо българско читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови“. Архивните документи са добре обработени, като част от тях са и в дигитализиран формат.²

Читалището в Лом

Документите разкриват, че през м. април 1856 г. ломски учители, водени от Кръстьо Пишурка, полагат основите на свое читалище, водени от желанието за даване възможност на местните ученици и по-будните българи да се докоснат до познания, както и да осъществят нови контакти. То се явява наследник на разкритата още през 1848 г. към местното училище специална стая за четене, наречена „Читалня“. Отбелязано е, че в помещенията, определени за читалище, е оформена специална колекция от книги. Тук е част от личната библиотека на самия Пишурка, както и литература, осигурена от други ломски учители. Книгите са на български, френски, немски, руски и гръцки език. Доставени били и голямо количество вестници, като било подсигурено непрекъснатото набавяне на нови такива. Изрично е упоменато, че всичките те са предназначени за обществено ползване. Отгласът от това дарение е толкова голям, че информация за него и следващите крачки към изграждане на библиотека са обект на дописки в излизащия по това време „Цариградски вестник“. Печатат се и статии за организираното и проведено в края на същата година първо по българските земи театрално представление (театро) – пиесата „Многострадална Геновева“, която Пишурка специално превежда от френски език. Постигнатият успех кара ломските читалищни дейци да подготвят и второ представление, което се случва месец по-късно след първото, като на него е представена нова пиеса, в която е включен и малък оркестър [3, с. 34–38].

Отзвукът от учредяването и първите дейности на ломско читалище са широко отразени не само на страниците на „Цариградски вестник“.³ Излизащите по това време и други вестници отбелязват събитието и публикуват подробни статии. Вниманието най-вече е съсредоточено върху започналите да се показват не само театрални, но и музикални постановки. Освен пресата, ценен източник се явяват, макар и не

много като обем, но значителни като съдържание архивни документи – изрезки от вестници, протоколи, записки, различни бележки. В библиотеката към читалището се съхраняват определен брой от тях, но повечето документи са част от обособения на името на читалището специален фонд в Държавния архив в Монтана. Там се намира и първата протоколна книга на читалищното ръководство, в която са отбелязани разходите и приходите за организираните постановки. Налични са още и листове с отделни сметки, списъци на читалищни членове, както и описи на книги.⁴ Отделни моменти, свързани с дейността на читалището, са част и от документите, съдържащи се в личните фондове на някои от активните към края на XIX в. ломски дейци, които са предадени за съхранение в НБКМ-БИА. Именно от тях получаваме информация за вижданията на редица читалищни деятели, както и за техните представи как следва да се развиват читалищата в Лом и региона. Научаваме и за продължението на последващите не само театрални, но и музикални постановки, които стават чести на сцената на ломското читалище.⁵

Читалището в Шумен

1856 г. е знакова и за Шумен, където през лятото на същата година възниква читалище. Запазените в архива на библиотеката към читалището документи разкриват, че неговото първоначално име е „Архангел Михаил“. Още от първите месеци на създаването си то бързо се превръща в притегателен център за будните в региона българи. И тук, по подобие на Свищов и Лом, водещо се оказва местното учителско съсловие, сред което в този момент изпъква личността на Сава Доброплодни. Основната негова цел е свързана с постигането на по-високо образование. В същото време силно влияние оказват тесните контакти, които шуменци поддържат както с други български градове, така и с живеещи в по-големите европейски градове български поселници. Именно през тях започва пренос на западното културно влияние. В запазения текст на учредителния протокол от събранието за учредяване на читалище е записано, че шуменските дейци биват белязани от желанието за осигурява-

не възможности за формиране на читалня, както и задоволяване на една нова културна потребност на българите, свързана с интереса към зараждащия се театрален живот. Всичко това ги кара да учредят читалище, което бива демонстрирано и с представения на 15 август 1856 г. пред шуменци побългарен вариант на комедията „Михал Мишкоед“. От своя страна самият С. Доброплодни отбелязва, че от средата на XIX в. „ревността и разпалението на шуменци към науката били твърде големи“ [3, с. 38–41].

Архивните документи, представящи първите месеци и години от развитието на читалищното дело в Шумен, са изключително интересни по своя характер. Оригиналът на Дневника на първото шуменско читалище е основа на сформирания в Държавен архив – Шумен специален фонд. Запазените документи разкриват не само процесите по създаване на читалището, но и опитите на шуменци да запазят неговото съществуване и идентичност. Наличен е пълният текст на втория устав на читалището – от 1869 г., а също така писма, протоколи и други материали, свързани с набавянето на материали и литература, нужна на читалищната библиотека. Запазени са и отчетните документи за средствата, направени при постройката на читалищното здание. Важна част от архивния фонд е и богатият снимков материал, съдържащ основно фотографии на читалищни дейци.⁶

Дейността на шуменци подробно е описана и на страниците на излизащите по това време периодични издания. В колекцията от старопечатни издания и вестници в библиотеката на най-старото търновско читалище „Надежда“ се намират всички броеве на печатания през периода 1869–1873 г. в. „Право“, както и на излизащия по същото време в Истанбул в. „Македония“. В много статии се дава информация за случващото се в Шумен. В дописките се акцентира върху важността на подетото читалищно дело. Тук четем, че сред основните дейци, спомогнали за развитието на читалищната идея в Шумен, а по-късно и в други български селища, се отличава Добри Войников. Той се явява яростен радетел на идеята за разкриване на нови читалища и спомага това да се случи. Подкрепя разкриването и на библиотеки, както и въ-

веждането на нови форми в читалищата, каквито стават музикалните оркестри.⁷ Освен тези документи важни сведения се съдържат и в материалите от личните фондове на някои от учредителите на шуменското читалище. Тук могат да се посочат Георги Шопов, Георги Силаги, Саулаки (Савулаки) Петров. Наред с техните спомени съхранени са и оригинални документи със списъци на читалищни членове, както и записки от проведени събрания и взети на тях решения.⁸

Българското читалище в Цариград

Наред с трите първи читалища, принос за развитието на читалищното дело изиграва и сформираното през 1866 г. в столицата на Османската империя – Истанбул, българско читалище, известно под името – Цариградско. То изиграва важна роля по отношение подпомагане и координиране усилията по изграждането на читалищна мрежа в много от българските селища. Важна информация за събитията от тези години се съдържа в запазените и публикувани спомени на Хр. Стамболски, който е пряк участник в процеса по изграждане на читалището, както и член, а по-късно и председател на настоятелството. Той описва необходимостта от създаване на културен център, който да бъде структуриран по подобие на съществуващите вече в столицата на Османската империя гръцки такива. В същото време обаче следвало да съблюдава и възприеме почина и на създадените и функциониращи вече български читалища. Както Стамболски пише, всички се обединили около виждането, че българите имали „въпиюща нужда от просветителски фактори“, както и от място, където да се обединят техните усилия. Благодарение на него тези важни стъпки на българските дейци са подробно описани и могат да бъдат представени [1, с. 281–283]. Няколко месеца след учредяването на читалището е отпечатан и публикуван неговият устав, който е скрепен с подписите на 43 души. Оповестено е и избраното настоятелство. Всички заявили своя ангажимент да работят за общото благо на българския народ, както и да се противопоставят на опитите той да бъде асимилиран в духовно и езиково отношение. Широк отзвук създаването на читалището намира в излизащите в османската столица български

вестници. В тях се печатат обширни статии, които разкриват отделни страни от дейността на новото читалище. Правят се сравнения и с възникналите вече читалища в Свищов, Лом, Шумен, както и в някои други български градове. Отправят се призови за привличане на нови членове. Пропагандирането на целите на читалището особено се активизира след 1868 г., когато начело на настоятелството застава Петко Р. Славейков. Като активен дописник на много вестници, той се заема с популяризирането на отделни читалищни инициативи, както и с осъществяването на преки контакти с българите от другите части на империята [2, с. 24–25]. По същото време започва да излиза и сп. „Читалище“, което бързо се превръща не само в официоз на читалищната идея, но популяризира и българската кауза и желание за „единение на българския дух“.

Освен отпечатаните спомени и статии във вестници ценен източник са запазените архивни документи. Те показват, че наред с борбите за новобългарска просвета и църковна независимост движението и за културно просвещение също е с изключителна важност. Това показва, че то се възприема като част от общата цел, свързана с извоюване на национална независимост. Документите около сформирането на Цариградското българско читалище са значителни по своя обем. Всички те са обособени в специален фонд, разкрит в НБКМ-БИА. Най-ценен се явява оригиналният текст на устава на читалището. Съхраняват се оригинални документи, съдържащи отправени молби до настоятелството за изпращане на учебни помагала и на книги до отделни училища, протоколи, описи. Не по-малко ценен източник представляват и фондовете на отделни български възрожденци, които активно се включват в събитията по учредяването на Цариградското читалище.⁹ Особено важен източник е личното пълно течение на започналото да излиза като орган на читалището списание – сп. „Читалище“. Много бързо то се превръща в средище за публикуването на важни данни за дейността не само на цариградските дейци, но и за прояви на всички възникнали до този момент читалища. В неговото списване дейно участие взема и П. Р. Славейков, който за определен период от време е и главен редактор.

Заклучение

Основаването на първите читалища през 1856 г. и активната дейност по тяхното изграждане е съществен момент от българската национална история през 50–70-те години на XIX в. Техните действия са обект на проследяване и изучаване благодарение на останалите многобройни документи – протоколни и летописни книги, бележници, различен тип листове, счетоводни книги са важен източник на информация. Към тях могат да се прибавят и теченията на отделните вестници, които излизат през този период предимно в столицата на Османската империя – Истанбул, както и първото издание на сп. „Читалище“. Не на последно място данни се черпят и от мемоарната литература. Макар и писани години по-късно, спомените на част от дейците на Българското възрождение представят обстановката, в която първите читалища са се създавали и развивали. Архивните документи са налични както в оригинал, така и като издадени впоследствие фототипни издания. Същите се съхраняват в Централния държавен архив, Историческия архив на Националната библиотека, както и оформени колекции в някои от по-големите читалищни библиотеки в страната. Част от тях са в процес на дигитализация, което ще спомогне за тяхното опазване и даване възможност и за последващо използване при бъдещи нови изследвания.

Бележки

¹ NBKM-BIA, 1 В 1882, арх. 6/I,1; NBKM-BIA, II А 7751. Протоколната книга на Свищовското читалище, състояща се от 80 листа писани и 54 неписани сичко 137 листа. Почева от 1869 юния 1-го до 1875 марта 13.

[NBKM-BIA, 1 В 1882, арх. 6/I,1; NBKM-BIA, II А 7751. Протоколната книга на Свищовското читалище, състояща се от 80 листа писани и 54 неписани, всичко 137 листа. „Почева от 1869 юния 1-го до 1875 марта 13.“]

² DA – V. Tarnovo, f. 802K, f. 41K, f. 42K – Istoricheski belezghi i letopisni knigi; f. 894K, op. 1, l. 1a–1b. Tseliyat fond e oformen prez 1963 g. i sadarzha obshto 16 arhivni ediniti. Nalichni sa dokumenti, predstavlyashti razvitiето na deynostta na Parvo balgarsko chitalishte „Elenka i Kiril D. Avramovi“ za perioda 1908–1944 g.

Sadarzhat se i dokumenti davashti informatsia i za perioda na chitalishtnata deynost ot kraia na XIX v.

[ДА – В. Търново, ф. 802К, ф. 41К, ф. 42К – Исторически бележки и летописни книги; ф. 894К, оп. 1, л. 1а–1б. Целият фонд е оформен през 1963 г. и съдържа общо 16 архивни единици. Налични са документи, представящи развитието на дейността на Първо българско читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ за периода 1908–1944 г. Съдържат се и документи, даващи информация и за периода на читалищната дейност от края на XIX в.]

³ Tsarigradski vestnik, g. VIII (1856), br. 304, s. 4. – NBKM-BIA, Digitalen arhiv (StV 43).

[Цариградски вестник, г. VIII (1856), бр. 304, с. 4. – НБКМ-БИА, Дигитален архив (СтВ 43).]

⁴ ДА – Монтана, f. 427К, оп. 1, а.е. 148. – Chitalishte „Postoyanstvo“, Lom. Sadarzha ustav, pisma, telegrami, spisatsi na chlenove, molbi za chlenstvo, pokani za sabrania, pisma i okrazhni na Okoliyskia chitalishten sayuz (1875–1944). Protokoli ot zasedania na: Chitalishtnoto nastoyatelstvo (1896–1901, 1904–1942).

[ДА – Монтана, ф. 427К, оп. 1, а.е. 148. – Читалище „Постоянство“, Лом. Съдържа устав, писма, телеграми, списъци на членове, молби за членство, покани за събрания, писма и окръжни на Околийския читалищен съюз (1875–1944). Протоколи от заседания на: Читалищното настоятелство (1896–1901, 1904–1942).]

⁵ NBKM-BIA, f. 512 – Aleksi (Branko) Popangelov Tsankov (Tsanov, Tsenov). Sadarzha 945 dokumenta. V chast ot tyah se predstavya kako obshtestvenata deynost na Aleksi Tsankov, taka i na drugi vidni lomchani.

[НБКМ-БИА, ф. 512 – Алекси (Бранко) Попангелов Цанков (Цанов, Ценов). Съдържа 945 документа. В част от тях се представя както обществената дейност на Алекси Цанков, така и на други видни ломчани.]

⁶ ДА – Шумен, f. 33К – Narodno chitalishte „Arhangel Mihail“ – Shumen (1856–1944), 4 opisa, obshto 383 arhivni edinitsi.

[ДА – Шумен, ф. 33К – Народно читалище „Архангел Михаил“ – Шумен (1856–1944), 4 описа, общо 383 архивни единици.]

⁷ Biblioteka na Narodno chitalishte „Nadezhda 1869“ – V. Tarnovo, Kolektsia ot rakopisi, staropечатni knigi, vestnitsi i spisania do 1878 g., inv. № 9194, inv. № 9188, inv. № 9189, inv. № 9190, inv. № 9191, inv. № 9192.

[Библиотека на Народно читалище „Надежда 1869“ – В. Търново, Колекция от ръкописи, старопечатни книги, вестници и

списания до 1878 г., инв. № 9194, инв. № 9188, инв. № 9189, инв. № 9190, инв. № 9191, инв. № 9192.]

⁸ **ДА – Shumen**, f. 557K, op. 1 – Georgi Todorov Shopov, stopanski deets i obshtestvenik, parvomaystor na tenekedzhiyskia esnaf i edin ot rakovoditelite na zanayatchiite v grad Shumen prez vtorata polovina na XIX v., uchreditel na chitalishte „Arhangel Mihail“ v grada; f. 570K, op. 1, obshto 120 dok. – Georgi Silagi, chlen na initsiativnia komitet za osnovavaneto na chitalishte „Arhangel Mihail“ v Shumen; f. 834K, op. 1. – Saulaki (Savulaki) Petrov, targovski i obshtestven deets ot Shumen. Chlen na revolyutsionnia komitet (1872–1876). Uchastnik v Starozagorskoto vastanie (1875). Aktiven uchastnik v deynostta na chitalishte „Arhangel Mihail“; f. 708K – Andrey h. Dimitriev, aktiven obshtestvenik, deets na borbite za tsarkovna nezavisimost, daritel i kasier na chitalishte „Arhangel Mihail“.

[**ДА – Шумен**, ф. 557К, оп. 1 – Георги Тодоров Шопов, стопански деец и общественик, първомайстор на тенекеджийския еснаф и един от ръководителите на занаятчиите в град Шумен през втората половина на XIX в., учредител на читалище „Архангел Михаил“ в града; ф. 570К, оп. 1, общо 120 док. – Георги Силаги, член на инициативния комитет за основаването на читалище „Архангел Михаил“ в Шумен; ф. 834К, оп. 1. – Саулаки (Савулаки) Петров, търговски и обществен деец от Шумен. Член на революционния комитет (1872–1876). Участник в Старозагорското въстание (1875). Активен участник в дейността на читалище „Архангел Михаил“; ф. 708К – Андрей х. Димитриев, активен общественик, деец на борбите за църковна независимост, дарител и касиер на читалище „Архангел Михаил“.]

⁹ **НВКМ-ВИА**, f. 132 – Tsarigradsko balgarsko chitalishte (1866–1873 g.); f. 95, inv. op. II A i II V – d-r Georgi Mirkovich.

[**НВКМ-БИА**, ф. 132 – Цариградско българско читалище (1866–1873 г.), ф. 95, инв. оп. II А и II В – д-р Георги Миркович.]

References/Литература

1. **Stambolski**, Hr. Avtobiografia. Dnevniitsi i spomeni, t. 1 (1852–1868); t. 2 (1868–1877). Sofia, 1927.

[**Стамболски**, Хр. Автобиография. Дневници и спомени, т. 1 (1852–1868); т. 2 (1868–1877). София, 1927.]

2. **Harbova**, El. Balgarskoto chitalishte v Tsarigrad (1866–1876) i kulturno-natsionalnoto Vazrazhdane. Sofia, UI „Sv. Kl. Ohridski“, 2006.

[**Харбова**, Ел. Българското читалище в Цариград (1866–1876) и културно-националното Възраждане. София, УИ „Св. Кл. Охридски“, 2006.]

3. **Velev, V.** Istoricheski pregled, razvitie i savremennost na chitalishtnoto delo v Bulgaria (podbrani momenti). Sofia, 2022, AI „Za bukвите – O pismenehy“, 2022.

[**Велев, В.** Исторически преглед, развитие и съвременност на читалищното дело в България (подбрани моменти). София, АИ „За буквите – О писменехъ“, 2022.]

ARCHIVE FUNDS AND COLLECTIONS OF DOCUMENTS RELATED TO THE ACTIVITIES OF SOME OF THE FIRST COMMUNITY CENTERS (CHITALISHTA) IN THE BULGARIA

Abstract: The birth of the community center work and its first manifestations are an important moment in Bulgarian history. Created in the middle of the 19th century as cultural and educational centers, they quickly became an integral part of the life of Bulgarians and contributed to progress and the rise of national self-esteem. The community centers in Svishtov, Lom and Shumen, as well as the one in Istanbul (Tsarigrad), laid the foundations on which all other Bulgarian community centers have stepped over the years. The first public libraries were created here, places for communication and exchange of opinions and ideas were built. The community centers consolidated within themselves the elite of the Bulgarian nation from those years. Over the years, a lot of documentary material has been accumulated in its nature and volume, which is stored in various archives in the country, as well as in separate funds of some larger community libraries. Its preservation and research is an important task for archivists, historians and researchers of the community center work. This will allow different moments in the history of the community to be traced, and the same will be subjected to the necessary analysis and evaluation.

Keywords: community centers (chitalishta), archival documents, community center in Tsarigrad (Istanbul)

Assoc. Prof. Ventzislav Velev, PhD
University of Library Science and Information Technology
E-mail: v.velev@unibit.bg

